

Autorytety wiejskie w okresie transformacji ustrojowej w Polsce

Inspiracją do podjęcia tematu stała się konferencja naukowa „Autorytety wiejskie - człowiek, kultura, organizacje społeczne”, zorganizowana w 1999 roku z inicjatywy Interdyscyplinarnego Zespołu Badania Wsi Uniwersytetu Łódzkiego (UL). Zasadniczym celem podjęcia badań nad problematyką autorytetów wiejskich w okresie transformacji ustrojowej w Polsce jest ukazanie zmian jakie dokonały się w tej dziedzinie życia społecznego, a w konsekwencji zaś udzielenie odpowiedzi na konkretne pytania badawcze: które z autorytetów tradycyjnych przetrwały na polskiej wsi do dzisiaj, jakim uległy przeobrażeniom, które z nich zaginęły, a które z kolei pojawiły się jako nowe oraz w jaki sposób i w jakich okolicznościach zostały ukształtowane. W związku ze zmianami społeczno - kulturowymi jakie dokonały się w Polsce można dzisiaj pokusić się o zweryfikowanie pewnych opinii i stereotypów dotyczących zagadnienia autorytetów wiejskich. Hipoteza badawcza zakłada przede wszystkim, że autorytety przestały być lokalnymi w dawnym sensie tego słowa, niejednokrotnie sprowadzane są na wieś ze społeczeństwa miejskiego. Stosowanie się do cudzych norm i uznawanie obcych autorytetów za własne charakteryzuje dzisiaj polską wieś. Zakładamy, iż współczesne autorytety są wąsko wyspecjalizowane i zróżnicowane merytorycznie. Dzisiaj każda generacja i każda niemal kategoria społeczna ma swoje autorytety, uznaje własnych liderów.

Obecnie, w dobie wysoce rozwiniętej techniki, kiedy prawie w każdym domu na wsi jest telewizor (stanowiący często jego centrum¹), mieszkańcy wsi mają łatwy dostęp do informacji ze świata, z którego mogą czerpać wzorce. Dobra świadczące o współczesnym obliczu nowoczesności, tj. komputery i drukarki, magnetowidy, DVD, telewizja satelitarna są coraz bardziej powszechne w domowych gospodarstwach wiejskich. Trudno jest więc dzisiaj zgodzić się z hipotezami Stefana Dziabały, sformułowanymi na przełomie lat 60 - tych i 70 - tych, w zasadniczo odmiennej sytuacji społecznej, politycznej i ekonomicznej,

1 Na podstawie badań przeprowadzonych w Łucznicy pod kierownictwem prof. Ewy Nowina-Sroczyńskiej przez studentów etnologii UL w latach 1996 - 97 nad zagadnieniem *Tradycyjne i współczesne obyczaje, zwyczaje wsi i małego miasteczka* wynika, iż jako centrum domu na wsi wyznaczono telewizor - drogi sprzęt, niegdyś synonim luksusu. Miejsce to dekorowane jest zwykle dewocjonaliami, nakrywane serwetą. Tworzy się z niego rodzaj domowego ołtarzyka.

który twierdził, że typ i funkcjonowanie autorytetów zarówno osobowych jak i instytucjonalnych w życiu społecznym wsi zależą w głównej mierze od stopnia jej społeczno - kulturowego rozwoju, a także geograficznego regionu, w którym wieś jest usytuowana.² Wieś nie jest już bowiem społecznością zamkniętą, zmieniło się znaczenie granic wsi. Z całą pewnością położenie wsi, z dala bądź bliska od wielkich ośrodków miejskich i przemysłowych odgrywa wciąż znaczącą rolę. Jednakże należy zwrócić uwagę na inne czynniki, które wpływają na kształtowanie się współczesnych autorytetów wiejskich, w pierwszej kolejności takie jak swobodny dostęp do środków masowego przekazu, z telewizją na pierwszym miejscu. Truizmem jest stwierdzenie - jak powiedział Elliot Aronson - wybitny psycholog społeczny, że żyjemy w wieku środków masowego przekazu; w istocie możemy powiedzieć, że żyjemy w wieku, który charakteryzują próby masowej perswazji.³ Zakładamy więc, że dzisiaj radio i telewizja pełnią rolę dawnej ambony, to przede wszystkim stąd upowszechniane są wartości i normy oraz wzory zachowań, style życia. Media odgrywają coraz bardziej istotną rolę na wsi. Można więc zakładać, że usytuowanie wsi względem dużych ośrodków miejskich oraz jej położenie geograficzne nie ma tak ogromnego znaczenia jak dawniej, bowiem wieś dzięki swobodnemu i powszechnemu dostępowi do środków masowego przekazu podlega tym samym oddziaływaniom wzorców kulturowych jak mieszkańcy miast. Jednakże należy zwrócić uwagę, że polska wieś nie tworzy jednolitego obrazu. O jej zróżnicowaniu decydują rozmaite czynniki, począwszy od historycznych, dziewiętnastowiecznych dróg rozwojowych związanych z okresem rozbiorów, społecznych, ekonomicznych czy geograficznych aż po aktualnie istniejące kwestie oddalenia od wielkich ośrodków miejskich, typy ukształtowanej struktury agrarnej, możliwości zatrudnienia poza rolnictwem, poziom infrastruktury. Przy założeniu, że obecnie media mają ogromny wpływ na kształtowanie się współczesnych autorytetów wiejskich należy zwrócić uwagę, że na wsi z licznymi elementami tradycyjnymi te zmiany będą zachodziły najwolniej i w najmniejszym stopniu, bowiem czerpie ona wciąż jednocześnie z tradycyjnych wzorów kulturowych. Natomiast możemy przypuszczać, że na wsi podmiejskiej, gdzie życie mieszkańców wsi toczy się tuż obok wielkomiejskiego gwaru, najszybciej i w największym stopniu oddziałują czynniki zewnętrzne, takie jak: media, wpływy z miasta.

Władysław Jecher podaje, że obecnie na wsi koegzystują przynajmniej trzy rodzaje wzorców kulturowych.⁴ Do pierwszego rodzaju należą te, które nadal czerpią treści z kultury tradycyjnej: kult dawnej obyczajowości, religij-

2 S. Dziabała, *Autorytety wiejskie. Studium socjologiczne*, Warszawa 1973, s. 38 - 39.

3 E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2000, s. 52.

4 Wł. Jecher, *Wieś a restrukturyzacja*, [w:] *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne*, pod red. P. Starosty, Łódź 1995, s. 259 - 260.

ność ludowa. Drugi rodzaj reprezentują pewne wzory nacechowane kulturą miejską, trzeci zaś da się określić jako wzory kulturowe restrukturyzacji wyrażające się w przedsiębiorczości i aktywności rolników, którzy starają się zmniejszyć dystans między wsią a miastem.

W celu zweryfikowania powyższych hipotez w doborze miejscowości do badań nad problematyką autorytetów wiejskich w okresie transformacji ustrojowej w Polsce, zastosowano następujące procedury - jako główne kryterium przyjęto charakter wykonywanej pracy przez mieszkańców danej miejscowości oraz jej położenie względem ośrodków miejskich i przemysłowych. Zakładamy bowiem, że wieś o charakterze typowo rolniczym, odznaczająca się licznymi elementami tradycyjnymi, upodabniając się w tym względzie do lokalnych społeczności chłopskich dawnego typu, w której rodzina jest wyjątkowo silną instytucją, gdzie wszyscy wiedzą o sobie niemal wszystko i kontaktują się na codzień w sposób oczywisty, gdzie z panią w sklepie rozmawia się nie tylko o tym, co się chce kupić, a z sołtysem nie tylko o sprawach urzędowych, gdzie istnieje kontrola grupy nad postępowaniem jej członków dotycząca panujących w społeczności norm i systemu wartości,⁵ jest mniej podatna na wpływy z zewnątrz niż np. wieś podmiejska. Problematyka współczesnych autorytetów wiejskich zostanie przedstawiona więc na przykładzie wsi o charakterze typowo rolniczym - gdzie rolnictwo jest podstawą utrzymania jej mieszkańców, rzemieślniczym oraz na przykładzie wsi podmiejskiej, której mieszkańcy to zwykle ludzie podejmujący pracę w pobliskim mieście, często są to dobrze sytuowani dawni mieszkańcy miast a wieś traktują jako obszar rezydencyjny.

Stosując wymienione wyżej kryteria wnikliwej analizie poddane zostaną trzy społeczności lokalne: Czarnocin - położony w województwie łódzkim, w powiecie piotrkowskim; Parysów - województwo mazowieckie, powiat garwoliński oraz Rogozino - województwo mazowieckie, powiat plocki.

Nieprzypadkowo przedmiotem badań została wieś Rogozino. Badania nt. autorytetów przeprowadzono tutaj już w latach 1960 - 1964. W efekcie tych działań w roku 1973 została opublikowana przez Ludową Spółdzielnię Wydawniczą praca Stefana Dziabały *Autorytety wiejskie. Studium socjologiczne*. Można więc porównać wyniki badań sprzed prawie czterdziestu lat do wyników, badań przeprowadzonych obecnie. Materiał jaki otrzymamy po badaniach empirycznych posłuży nam do weryfikacji pierwszego badania bądź poinformuje o procesach zmian, jakie zaszły na polskiej wsi w zasadniczo odmiennych warunkach gospodarczych, społecznych, politycznych i ekonomicznych.

Tereniem rekonesansowych badań, których rezultaty zostaną przedstawione w niniejszym artykule jest wiejska gmina - Parysów, która istnieje od XIII

5 H. Wetlandowa, *Wieś - Oświata zdrowotna*, Warszawa 1979, s. 22.

wieku⁶ położona w powiecie garwolińskim (ok. 50 km na południowy wschód od Warszawy), na terenie regionu zwanego Mazowsze nad Świdrem. Osada jest siedzibą władz gminy, liczy ponad 1100 mieszkańców. Mieszcza się tutaj m.in.: urząd gminy, kościół parafialny, ośrodek zdrowia, urząd pocztowy, bank spółdzielczy, Ochotnicza Straż Pożarna (OSP), Gminny Ośrodek Kultury (GOK), pawilon handlowy, sklepy i mała gastronomia, przedszkole oraz szkoła podstawowa. W Parysowie rolnicy stanowią 20% całej społeczności mieszkańców, 79% osób czynnych zawodowo prowadzi działalność rzemieślniczą w kilku zakładach szewskich i cholewkarskich lub hurtowniach o profilu obuwniczym, zaś 1% ludności zajmuje się handlem. Osada w badaniach nad problematyką autorytetów wiejskich będzie reprezentować wieś o charakterze typowo rzemieślniczym. „(...0 Parysów pod Garwolinem, niedaleko Warszawy - miasteczko ciche, spokojne, trochę biedne, żyjące swoim rytmem. Brukowany rynek, kościół, jakiś rozwalający się sklep i widoczne już gdzieś nowe czasy czyli biznes, który się tam rozkręca”.⁷

W Parysowie po raz pierwszy prowadzono badania terenowe latem 1996 roku podczas praktyk terenowych zorganizowanych dla studentów etnologii (UŁ). Całość podjętej wówczas pracy badawczej ujęta została w ramach ogólnego zagadnienia: „Przeobrażenia w strukturze i systemie wartości społeczności wsi i małego miasteczka (tradycja a współczesność)”. W czasie penetracyjnych jeszcze badań zainteresowano się kilkoma konkretnymi tematami: tradycyjne i współczesne obyczaje, zwyczaje wsi i małego miasteczka; wykorzystanie czasu wolnego na wsi i w małym miasteczku oraz zagadnienie grup formalnych w środowisku wsi i małego miasteczka. Badania te kontynuowane są częściowo do chwili obecnej, rozszerzone o nowe zagadnienia, m.in. takie jak: pomoc wzajemna w życiu społecznym wsi, a ich efektem jest wiele prac magisterskich napisanych przez studentów etnologii UŁ. Możliwość wykorzystania zebranego już materiału badawczego daje szansę na obiektywne i wnikliwe przedstawienie problematyki autorytetów wiejskich.

Badania penetracyjne nt. autorytetów wiejskich zostały przeprowadzone w Parysowie latem 2001 roku. Wówczas badaniem zostało objętych 98 losowo wybranych mieszkańców osady, którzy udzielili odpowiedzi na pytania zawarte w anonimowej ankiecie.

Podejmując problematykę współczesnych autorytetów wiejskich warto pokrótce wspomnieć o autorytetach tradycyjnych. Były nimi przede wszystkim takie instytucje jak: kościół, dwór, które były swego rodzaju „stacją przekazni-

6 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. Chlebowskiego i W. Waléwskiego, t. VII, Warszawa 1886, s. 876.

7 Wypowiedź R. Glińskiego, reżysera filmu *Kochaj i rób co chcesz*, do którego większość zdjęć została nakręcona w Parysowie; <http://www.bestfilm.com.pl/dvd/filmy/kochaj-i-rob-co-chcesz.htm>.

kową" pewnych wzorców oraz osoby, które z racji swego wieku, zawodu, posiadanych umiejętności były uznawane za mądrzejsze, bardziej doświadczone od pozostałych osób danej społeczności. Należałoby tu wymienić przede wszystkim księdza, nauczyciela, ludzi wędrownych, pielgrzymów, dziadów, kupców, handlarzy a także osoby w podeszłym wieku. Starzy ludzie tworzyli bowiem bezwzględny autorytet na wsi, ale i oni nie wydawali sądów we własnym imieniu, powoływali się na swoich ojców i dziadów, na swoich przodków. Tak bywało dawniej, tak robili ojcowie, tak więc należy czynić. „Dziadek jest najstarszym człowiekiem na wsi (...) Dziadek szczyli się swym wiekiem i nie lubi gdy ktoś mu się >>przeciwi<< (...) Bo dziadek wie swoje. Tyle lat patrzył na tych, co ze światu powracali”.⁸

W Parysowie aż 85% osób ankietowanych odpowiedziało twierdząc na pytanie *Czy osoby starsze są dla Pana/i autorytetem?* Przede wszystkim są one uznawane i szanowane w lokalnej społeczności z racji swego wieku: „ludzie starsi przeżyli co swoje”; „wiedzą więcej o życiu, mogą coś poradzić w każdej sprawie”. Ponadto mieszkańcy Parysowa podkreślają, iż osoby starsze są bardzo pracowite - „pomimo sędziwego wieku potrafią bardzo dużo zrobić”, co spotyka się uznaniem pozostałych członków społeczności. Wskazano również na religijność ludzi starszych, ponadto wymieniano takie cechy jak: umiejętność dobrego gospodarowania, wychowywania dzieci oraz przewidywania pogody. 83,6% ankietowanych uważa, że wiedza i doświadczenie życiowe osób starszych może być przydatna w obecnych czasach ludziom młodym, z czego 50,6% wybrało odpowiedź zdecydowanie tak. Zaledwie 12,6% osób nie zgadza się z powyższym twierdzeniem.

W jednym z pytań ankiety poproszono respondentów, aby wybrali odpowiedzi na pytanie: *Co zawdzięczają swoim dziadkom?* Najwięcej wskazań padło na religię (27,5% ankietowanych), następnie: obowiązkowość, pracowitość (21%), zasady moralne (20%), miłość do ojczyzny (13%), poczucie bycia kochanym (8%), znajomość dziejów rodziny (7%), mieszkanie (1,5%), spadek (1,3%), zaufanie, tolerancja (0,7%).

Obowiązkiem dzieci i wnuków jest szacunek i opieka nad starymi rodzicami i dziadkami. Nie wywiązywanie się z niego jest negatywnie postrzegane przez mieszkańców interesującej nas osady. 75,5% ankietowanych twierdzi, iż nie spotkali się w swojej wsi z przykładami niewłaściwego zachowania względem osób starszych. Jedyne wybryki jakie miały miejsce, to np.: nie uклонienie się starszej osobie, nie ustąpienie miejsca w autobusie, pyskowanie, przeklinanie w obecności ludzi starszych.

W wypowiedziach respondentów pojawiły się opinie, że przed 1989 r., a więc przed transformacją ustrojową bardziej szanowano ludzi starszych (uwa-

8 K. Zawistowicz - Adamska, *Společność wiejska*, Łódź 1948, s. 64 - 69.

za tak aż 44,6% ankietowanych): „teraz po czterdziestce nie chcą nawet do pracy przyjmować, już się nie nadajesz”⁹; „Dawniej większy był szacunek dla osób starszych; nie było tej walki o życie, o przetrwanie, o byt, o środki dnia codziennego. Każdy miał pracę, mniej problemów, a dzisiaj jest inaczej. Ze względu na tę nerwową chwilę życia ludzie mniej uwagi poświęcają starszym, mniej są zainteresowani ich problemami, bo na pierwszym miejscu stawiają swoje problemy”¹⁰; „Większy posłuch mieli rodzice, których radziło się we wszystkich kwestiach, nawet tych najdrobniejszych. Teraz sama młodzież podejmuje większość decyzji, a starsi są lekceważeni; chodzi im bardziej o emeryturę a nie o pomoc czy radę”¹¹. Powyższe wypowiedzi są ilustracją powszechnego niezadowolenia mieszkańców z obecnej sytuacji na wsi. Brak pracy i wciąż utrzymujące się na wysokim poziomie bezrobocie, coraz mniejsze dochody, zagrożenie biedą, ubóstwo - to współczesne problemy Parysowian. Ich odczucia i obawy nie różnią się w zasadniczy sposób od mieszkańców wsi w całym kraju, bowiem zjawisko ubożenia społeczeństwa wiejskiego możemy zaobserwować niemalże w całej Polsce.

Kościół zajmował szczególnie pozycję wśród autorytetów tradycyjnych, organizował czas wolny parafianom, uczestniczył w najważniejszych wydarzeniach wsi. Był instytucją, która miała bardzo duży wpływ na poglądy swoich wiernych. W latach powojennych, i generalnie aż do okresu transformacji ustrojowej cieszył się dużym poparciem społecznym i umocnił swoją pozycję dzięki prowadzonej antykościelnej polityce państwa. Ówczesna wiejska społeczność była silnie zintegrowana. Wynikało to ze zbieżności postawy kleru parafialnego z oczekiwaniami parafian, politycznego zaangażowania wiejskiego duchowieństwa. Mieszkańcy badanej społeczności lokalnej to w zdecydowanej większości katolicy (tylko 1 rodzina jest innego wyznania - świadkowie Jehowy); 78,75% ankietowanych określiło się mianem osoby „wierzącej”, 20% „głęboko wierzącej”, a 1,25% jako osoba wierząca niepraktykująca. 80% mieszkańców Parysowa deklaruje udział w mszy świętej raz w tygodniu, 55% uważa chodzenie do Kościoła za obowiązek. Obecnie, na podstawie przeprowadzonych rekonesansowych badań w Parysowie aż 78,5% ankietowanych uważa, że kościół jest instytucją, która ma duży wpływ na życie mieszkańców osady, z czego 42,5% wskazało odpowiedź zdecydowanie tak, zaś 36% wybrało odpowiedź raczej tak. Zaledwie 12,5% uważa, że kościół nie ma wpływu na życie mieszkańców wsi, z czego 10% wskazało odpowiedź raczej nie, a 2,5% zdecydowanie nie; 9% respondentów wybrało odpowiedź: trudno powiedzieć. Generalnie ankietowani nie potrafili jednoznacznie zdefiniować, w jaki sposób przejawia się wpływ kościoła na życie mieszkańców wsi. Dla 83,75% ankieto-

9 Ankieta nr 21/P/2001, Archiwum prywatne autora (dalej: A.p.a.), s. 3.

10 Ankieta nr 67/P/2001, A.p.a., s. 3.

11 Ankieta nr 79/P/2001, A.p.a., s. 3.

wanych Kościół jest autorytetem w sprawach wiary i postępowania moralnego, a więc w kwestiach stanowiących o istocie jego duszpasterskiej działalności. Ksiądz proboszcz znajduje uznanie wśród swoich wiernych, przede wszystkim dzięki pracy jaką wykonał na rzecz parafii: odnowił budynek kościoła, ogroził cmentarz. Jednak, jak podają respondenci (57,8% ankietowanych), jego rola kończy się na gospodarowaniu dobrami parafii, a jego działalność nie wkracza w inne sfery życia mieszkańców, zajmuje się przede wszystkim organizacją życia duchowego parafii. Większość respondentów deklaruje, że ksiądz proboszcz nie ma wpływu na ich życie i postępowanie (77% ankietowanych). Z aprobatą parafian nie spotyka się tzw. cennik za posługi kapłańskie. Na pytanie *Jakie ma Pan/i oczekiwania względem kościoła?* ankietowani odpowiedzieli m.in.: „przede wszystkim powinien być opodatkowany, powinien rozliczać się jak każdy z nas”,¹² „niepotrzebnie angażują się w politykę i powinni płacić podatki”¹³, „(...) dobrze by było jak by czasem finansowo wspierał biednych; bo teraz to raczej odwrotnie”, „kościół powinien pomagać ludziom; niech da pieniądze - przecież ma”¹⁴. W sytuacji kiedy jest bardzo duże bezrobocie na wsi a społeczeństwo uboższe źle odbierane jest „bogactwo” kościoła - „za dużo kościołów w zbudowanych jest za pieniądze, które powinny iść na przykład dla biednych”¹⁶.

Istotnym i pojawiającym się w ankietach zarzutem wobec kościoła jest angażowanie się w sprawy polityki: „na politykę to sobie można włączyć telewizor, kościół musi być miejscem wiary”¹⁷. 62,5% ankietowanych twierdzi, że Kościół Katolicki w Polsce nie jest dla nich autorytetem w sprawach polityki, 70% ankietowanych twierdzi, że Kościół nie powinien wypowiadać się w sprawach politycznych. Zdaniem respondentów, przed 1989 r. Kościół Katolicki w Polsce odgrywał zdecydowanie większą rolę w życiu mieszkańców wsi niż obecnie. Pojawia się opinia, że to właśnie Kościół Katolicki pomógł w Polsce zmienić ustrój w roku 1989.

Możemy konkludować, że badana społeczność nie odrzuca Kościoła jako instytucji ani duchowieństwa jako jego przedstawicieli, a jedynie przeciwna jest próbom kontroli politycznej. Bariera niechęci wzrasta również na tle finansowym, gdy proboszcz zaczyna żądać zbyt wysokich w stosunku do możliwości parafian, opłat za posługi kapłańskie. Uczestnictwo w praktykach religijnych jest świadomym wyborem mieszkańców, a nie jak dawniej się zdarzało przejawem pewnych tradycji, więz ze wspólnotą Kościoła w coraz mniejszym

12 Ankieta nr 29/P/2001, A.p.a., s. 8.

13 Ankieta nr 4/P/2001, A.p.a., s. 8.

14 Ankieta nr 13/P/2001, A.p.a., s. 8.

15 Ankieta nr 11/P/2001, A.p.a., s. 8.

16 Ankieta nr 2/P/2001, A.p.a., s. 8.

17 Ankieta nr 22/P/2001, A.p.a., s. 8.

stopniu staje się przejawem przywiązania do tradycji, lecz jest wynikiem osobistego zaangażowania.

J. St. Bystrzeń, wśród autorytetów tradycyjnych wymienia m.in. osobę nauczyciela.¹⁸ Na podstawie badań penetracyjnych przeprowadzonych w Parysowie wynika, że nauczyciel nie cieszy się dzisiaj szczególnym uznaniem wśród lokalnej społeczności. Oto jedna z wypowiedzi: „Grają chłopcy w piłkę na boisku i strasznie przeklinają, a idzie dyrektor szkoły i nawet im uwagi nie zwróci bo się boi, że mu szyby powybijają w domu. Kiedyś jak szedł nauczyciel, to człowiek stawał na baczność a teraz to się wszystko zmieniło”¹⁹. Dość surowo respondenci ocenili działalność wychowawczą nauczycieli, albowiem na pytanie: Czy Pana/i zdaniem nauczyciele dobrze wychowują młodzież? odpowiedzi twierdzącej udzieliło 48,75% ankietowanych, z czego zdecydowanie tak odpowiedziało zaledwie 8,75%. Należy zwrócić uwagę, że choć spadło uznanie dla zawodu nauczyciela, to jednak w swoich wypowiedziach respondenci podkreślali, że poziom wykształcenia jest istotnym warunkiem, decydującym o poszanowaniu i prestiżu wśród lokalnej społeczności. Aspiracją większości ankietowanych jest uzyskanie przez ich dzieci dyplomu wyższej uczelni.

Respondentów poproszono o wskazanie zawodów, które są ich zdaniem uznawane obecnie za najbardziej prestiżowe. Zdecydowanie największą popularnością cieszy się lekarz (29% wskazań) i prawnik (21,5%) (zapewne z racji posiadanego bardzo wysokiego wykształcenia) oraz policjant (11%) i aktor (10,5%). Zasadniczemu obniżeniu uległ prestiż zawodu rolnika w badanej osadzie, zaledwie 2% osób uznało ten zawód za prestiżowy. Uprawianie ziemi wymaga wielkiego nakładu pracy, nie przynosi jednak oczekiwanych efektów finansowych. Staje się coraz mniej opłacalnym zajęciem. Ludność utrzymująca się z rolnictwa ubożeje. W badanej społeczności zaledwie 20% ludności zajmuje się rolnictwem, z czego tylko kilka rodzin wyłącznie utrzymuje się z rolnictwa. „Zawsze w Parysowie było tak, że jak nie miałeś ziemi to byłeś dziadem, np. szewe to był dziad, a teraz szewe to pan. Wszystko się odwróciło”.²⁰ Przed transformacją ustrojową za prestiżowe zawody uznano m.in.: masarza („wtedy dużo mięsa było”), ekspedientkę w sklepie („ona dużo załatwić mogła”) i ogólnie osoby związane z branżą spożywczą oraz urzędnika, „który mógł coś pomóc”.

Na podstawie przeprowadzonych badań możemy zwrócić uwagę na rosnące znaczenie pieniądza. Współcześnie na wsi wysokość dochodów jest głównym wyznacznikiem pozycji. Na pytanie *Co Pana/i zdaniem jest głównym wyznacznikiem pozycji i prestiżu społecznego na wsi?* najczęściej odpowiadano, że pieniądze, pozycja materialna. Aż 59% ankietowanych uznało, że osoby za-

18 J.St. Bystrzeń, *Dzieje obyczajów w dawnej polsce, Wiek XVI - XVIII*, Warszawa 1960.

19 Ankieta nr 20/P/2001, A.p.a., s. 10.

20 Ankieta nr 68/P/2001, A.p.a., s. 12.

możne cieszą się większą sympatią i uznaniem wśród mieszkańców wsi niż osoby, które nie są bogate, 29% nie zgodziło się z powyższym twierdzeniem, natomiast 12% respondentów wybrało odpowiedź trudno powiedzieć. „Bogaty człowiek - ma prestiż społeczny, jest szanowany i każdy się z nim liczy”²¹; „Autorytetem jest osoba majątna, uczciwa o nieskazitelnej reputacji. Jest na jakimś stanowisku i potrafi wszystko załatwić”.²² Znaczenie pieniądza jako wyznacznika sukcesu od początku okresu transformacji stale wzrasta.

W badanej wsi głównymi aktorami sceny publicznej są dwie, aktywnie działające organizacje społeczne - Gminny Ośrodek Kultury oraz Ochotnicza Straż Pożarna. Cieszą się one największym uznaniem wśród lokalnej społeczności. Respondenci doceniają jak ważną rolę odgrywają w życiu społecznym wsi. Uważają, że mają one integracyjny wpływ na mieszkańców społeczności, zapewniają rozrywkę mieszkańcom, organizują czas młodzieży, która dzięki temu nie ma czasu na „bijatyki i picie”, dzieci nie nudzą się w wakacje. 40% osób ankietowanych uznało, że są one bardzo potrzebne, 26% wybrało odpowiedź: dzięki nim coś się dzieje na wsi, 25% respondentów uznało, że ludzie mają dzięki nim jakieś pożyteczne zajęcia, 6% wybrało odpowiedź, że nie mają one żadnego wpływu na życie mieszkańców wsi oraz 3% stwierdziło, że mogłoby ich wcale nie być.

OSP jest najstarszą i zdaniem respondentów najważniejszą organizacją w Parysowie. Choć jej bezpośrednim zadaniem jest walka z ogniem oraz innymi klęskami, jej działalność wykracza poza walkę z żywiołem. Organizuje ona życie społeczno - kulturalne w osadzie, odgrywa rolę inspiratora i organizatora środowiska lokalnego w zakresie działalności ideowo - politycznej, samopomocowej, kulturalno - oświatowej. Od początku jej funkcjonowania w Parysowie wśród założycieli i osób funkcyjnych tego zrzeszenia znajdujemy ludzi cieszących się u lokalnej społeczności największym uznaniem. OSP, obok GOK jest czołowym animatorem życia kulturalnego w osadzie. W ciągu swej działalności strażacy założyli orkiestrę, zespoły teatralne a także kierowali swoich członków do chóru kościelnego. OSP bierze aktywny udział w pielęgnowaniu wybranych elementów roku obrzędowego tradycyjnej wsi polskiej. Mamy tu przykład „folklorystyki”, a więc wydobywanie z tradycyjnej kultury typu ludowego tylko niektórych jej elementów, „takich mianowicie, które stają się atrakcyjne dzięki swej formie i emocjonalnej treści”.²³ OSP w Parysowie zaangażowała się w pielęgnowanie zwyczajów wiosennych, szczególnie uroczyscie obchodzi święta Wielkanocne. Poczynając od Wielkiego Piątku, strażacy ubrani w stroje galowe pełnią wartę przy grobie Chrystusa w kościele parafial-

21 Ankieta nr 64/P/2001, A.p.a., s. 20.

22 Ankieta nr 66/P/2001, A.p.a., s. 20

23 W.J. Burszta, *Kultura ludowa - folklorystyka - kultura narodowa*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1969, nr 4, s. 88.

nym. Honorowa warta to największy zaszczyt dla każdego z nich. Wybierano do tej roli zawsze najlepszych, wyróżniających się nieskazitelną postawą moralną druhów.

W swej rzeczywistej działalności, tak operacyjnej jak i społeczno - kulturalnej OSP realizowała przede wszystkim funkcję integracyjną. Jej członkowie tworzą swoistą, o wysokim autorytecie i prestiżu grupę społeczną.

GOK w Parysowie swoją działalność rozpoczął w 1983 roku. Podejmuje szereg akcji kulturalno - oświatowych cieszących się dużym uznaniem wśród mieszkańców osady. Wiosną, latem na rynku odbywają się festyny, rozmaite konkursy, zimą w sali GOK przynajmniej kilka razy w roku mają miejsce spotkania zaproszonych gości z obywatelami Parysowa i okolicznych wsi. Wszystkie imprezy charakteryzuje wysoka frekwencja mieszkańców. „Dzięki GOK to tu trochę jest kultury”.²⁴

Organizacje społeczne wciąż odgrywają znaczną rolę w życiu społecznym badanej wsi. OSP, pomimo swej stuletniej tradycji wciąż jest bardzo aktywna, jest jedną z najbardziej wszechstronnych organizacji w tym środowisku. Partycypacja mieszkańców w imprezach organizowanych przez ww. organizacje nie jest wymuszana zewnątrz, lecz jest efektem ich zaangażowania. Pomimo ogólnej „recesji” życia społecznego wsi, biernej postawy i mniejszego zainteresowania uczestnictwem w różnego rodzaju organizacjach formalnych i nieformalnych mieszkańców małych społeczności lokalnych, OSP i GOK w Parysowie zdecydowanie nie poddają się ogólnej tendencji, doskonale funkcjonują i wciąż odgrywają znaczącą rolę w życiu społecznym badanej wsi.

W Parysowie za autorytet osobowy możemy uznać wójta gminy, który cieszy się bardzo dużym uznaniem i powszechnym szacunkiem wśród mieszkańców. Jest niekwestionowanym liderem badanej społeczności. Przyczynił się do powodzenia wielu lokalnych przedsięwzięć, głównie w rozbudowie infrastruktury; „dużo robi dla Parysowa i dla ludzi”; „to bardzo dobry gospodarz”. Wśród osób, które cieszą się we wsi największym szacunkiem jest on zwykle wymieniany w pierwszej kolejności (aż 31%), następnie zaś respondenci wskazują jego żonę - dyrektorkę GOK (22%), która „bardzo angażuje się w życie mieszkańców”. Wójt został także wybrany jako osoba, która spośród mieszkańców wsi w roku poprzedzającym badanie wywarła największy wpływ na życie wsi. Rada gminy, która wspiera poczynania wójta jest również oceniana pozytywnie. Czynnikiem sprzyjającym aktywności obywatelskiej jest stabilny samorząd. Praca na rzecz rozwoju gminy wymaga bowiem czasu i konsekwencji w realizacji określonych działań. W badanej społeczności wójt i trzon radnych pozostają już 3 kadencję. Mamy więc do czynienia z wysokim poziomem aktywności obywatelskiej nastawionej na współpracę z lokalnym samorządem

24 Ankieta nr 13/P/2001, A.p.a., s. 15.

Aż 70% ankietowanych odpowiedziało pozytywnie na pytanie *Czy uczestniczy Pan/i w wyborach samorządowych*, z czego 55% wybrało odpowiedź zdecydowanie tak, a 15% raczej tak; 27,5% odpowiedziało na powyższe pytanie negatywnie (12,5% zdecydowanie nie oraz 15% raczej nie), natomiast 2,5% badanych wskazało odpowiedź trudno powiedzieć.

Preferencje w zakresie spędzania wolnego czasu, jakie ujawniają respondenci to przede wszystkim korzystanie ze środków masowego przekazu, takich jak telewizja, radio, prasa oraz wiosną i latem praca na świeżym powietrzu, m.in. uprawianie ogrodu. Korzystanie z mediów występuje niezmiennie w każdej grupie wiekowej: „telewizor jest prawie cały czas włączony; to ja patrzę z mężem, córka z zięciem, wnuki”.²⁵ Popularne seriale telewizyjne wywołują wśród widzów bardzo emocjonalny stosunek do bohaterów i wydarzeń. Intensywność korzystania z tego środka przekazu jest bardzo wysoka - średnio do ok. 2 godzin dziennie. Radio również cieszy się ogromną popularnością. Respondenci deklarują, że słuchają radia przez cały dzień: w pracy, w domu, w samochodzie, podczas wykonywania prac porządkowych itd. Za najbardziej wiarygodne ze środków masowego przekazu uznano kolejno: telewizję (39,5%) - „tu widzę i słyszę”; radio (34%) - „ludzie mogą się wypowiadać na antenie”; prasa (23,5%) oraz Internet (3%). 50% ankietowanych uznało, że młodzież w obecnych czasach na wsi czerpie wzorce do naśladowania przede wszystkim z telewizji „teraz to tylko telewizję oglądają młodzi i tam biorą przykład”,²⁶ następnie kolejno wskazano 17,5% ze szkoły, 10,8% z miasta, 7,5% z kościoła, 5% z Internetu, 9% inne (tj. dom, rówieśnicy, Zachód).

Wszechobecność i dominująca rola mediów zaznacza się tutaj bardzo wyraźnie jako „dystrybutora” wzorców kulturowych. Coraz częściej spotykanym zjawiskiem na wsi jest „zamykanie się w czterech ścianach własnego domu”, bowiem rosnąca popularność środków masowego przekazu powoduje zaspokojenie potrzeb kulturalnych bez udziału w życiu społecznym i kulturalnym wsi.²⁷ Wpływa to na osłabienie lokalnych więzi społecznych, poprzez coraz mniejszą partycypację jej członków w organizacjach formalnych i nieformalnych. W Parysowie przykładem jest Koło Gospodyń Wiejskich (KGW) - organizacja, która przez wiele lat funkcjonowała w osadzie. Od kilku lat KGW zawiesiło swoją działalność z powodu braku zainteresowania organizacją młodych dziewcząt, które nie przejawiały ochoty do jej wstąpienia. Fakt, że KGW w Parysowie przestało istnieć należy przypisać zmieniającym się warunkom życia na wsi, m.in. swobodnemu dostępowi do środków masowego przekazu. Na rynku polskim pojawiła się specjalistyczna prasa, poradniki oraz programy

25 Ankieta nr 60/P/2001, A.p.a., s. 17.

26 Ankieta nr 76/P/2001, A.p.a., s. 22.

27 I. Bukraba - Rylska, *Kultura w społeczności lokalnej - podmiotowość odzyskana?*, Warszawa 2000, s. 137.

telewizyjne, które rozpowszechniają informacje przekazywane wcześniej kobietom przez doświadczone gospodynie na zebraniach KGW oraz proponują atrakcyjniejsze formy spędzania wolnego czasu. Za Ewą Malinowską, możemy przyjąć, że organizacja ta straciła adresata swych funkcji, nie dysponuje programem ani formami działań adekwatnymi do potrzeb zurbanizowanej „gospodyni wiejskiej”, jej gospodarstwa domowego i takiej samej wsi.²⁸

Analiza informacji i opinii zebranych w badaniu pozwalają na zidentyfikowanie wielu istotnych zjawisk i procesów, jakie dokonywały się w badanej kategorii życia społecznego wsi. Możemy zaobserwować, że dawne autorytety już się przeżyły lub zmieniły, często wręcz ograniczyły swoją rolę, powoli ustępują miejsca nowym. Dawniej to Kościół organizował czas wolny ludzi, budynek kościoła był często jedynym miejscem publicznym, gdzie można było odbyć spotkanie towarzyskie. Dzisiaj możemy stwierdzić, że to media, a przede wszystkim telewizja organizuje czas wolny ludzi na wsi. Na podstawie przeprowadzonych badań w Parysowie możemy wnioskować, że rola kościoła ogranicza się jedynie do organizowania życia duchowego parafii i nie wkracza w inne sfery życia jej mieszkańców. Nie ma już osób, które są autorytetem w każdej dziedzinie życia. Jedna z respondentek na pytanie *Czyjej rady spośród mieszkańców wsi należałoby zasięgnąć przy podejmowaniu ważnych decyzji?* odpowiedziała: „Nie ma takiej osoby, która by była kompetentna we wszystkich sprawach. Zwróciłabym się do osoby, która specjalizuje się w danej dziedzinie”.²⁹ Autorytety są więc dzisiaj wąsko wyspecjalizowane, zróżnicowane. W badanej społeczności elity sprawujące władzę cieszą się dużym uznaniem wśród mieszkańców. Wójt jest niekwestionowanym liderem społeczności w inicjowaniu aktywności obywatelskiej.

Przeprowadzone w Parysowie badania penetracyjne wskazują, że prezentowane tu teoretyczne hipotezy znajdują w materiale empirycznym dość silne potwierdzenie. Funkcje opiniotwórczą tworzą przede wszystkim media, z telewizją na czele, która przez respondentów została uznana jako główny przekaznik wzorców dla młodzieży. Media odgrywają więc szczególną rolę w dzisiejszym społeczeństwie wiejskim. Jednak autorytety tradycyjne, takie jak: kościół, ksiądz, autorytet osoby starszej wciąż występują na polskiej wsi. Zmienił się jednak stopień i zasięg oddziaływania, nie są one uniwersalne. Ksiądz pozostał autorytetem w sprawach wiary i postępowania moralnego oraz często polityki (20% ankietowanych uznało, że Kościół Katolicki w Polsce jest dla nich autorytetem w sprawach polityki), najstarsza osoba w rodzinie w sprawach rodzinnej tradycji, ale nie są nimi w innych dziedzinach życia. Odpowiednikiem dworu - tradycyjnego przekaznika wzorców na polską wieś oraz dawnych handla-

28 E. Malinowska, *Kobiety a przeobrażenia polskiej wsi lat dziewięćdziesiątych*, „Zeszyty Wiejskie”, zeszyt III, Łódź 2001, s. 137.

29 Ankieta nr 32/P/2001, A.p.a., s. 21.

rzy, kupców i pielgrzymów, którzy przynosili na wieś informacje ze świata - mogą być dzisiaj media, współczesny przekaznik informacji. Zebrany materiał nie pozwala na formułowanie uzasadnionych twierdzeń, ale jest wystarczająco bogaty i zróżnicowany, by umożliwić sformułowanie wniosków i hipotez, które mogą być podjęte w dalszych badaniach nad współczesnymi autorytetami wiejskimi. Powyższe rozważania są tylko sygnalizacją problemu i w celu dogłębnego przestudiowania tematu należy kontynuować rozpoczęte badania. Z całą pewnością, po uzyskaniu i porównaniu materiału empirycznego z trzech wytypowanych do badań wiejskich społeczności, będzie można pokusić się o pełniejszą i wnikliwszą analizę zagadnienia współczesnych autorytetów wiejskich.